

İbrâhîm Medkûr asıl uzmanlık alanıyla ilgili olarak İslâm felsefesinin tarihi de-ğeri, özgünlüğü, kapsamı, perspektif ve yöntem meseleleri üzerinde özellikle çalışmıştır. *Fi'l-Felsefeti'l-İslâmiyye men-hec ve taṭbîkühû* adlı eserinin ilk bölü-mü, onun bu konudaki temel yaklaşımını ortaya koyması bakımından önem taşı-maktadır. Medkûr'a göre İslâm'ın bilim ve felsefenin gelişmesine elverişli olmadığı, dolayısıyla bir İslâm felsefesinden söz edilemeyeceği yönünde XIX. yüzyılda Batılı-lar'ca ortaya atılan yorumlar bilgisizlik ve-ya ön yargıdan kaynaklanmaktaydı. Nite-kim XX. yüzyılda araştırmalar ilerledikçe İslâm düşüncesinin tarihi başarısı ve öz-gün niteliği hakkındaki bilgi yetersizliği-nin farkına varılmıştır. Sâmi r'kının sis-temli ve sentezci düşünceye yatkın ol-madığı şeklindeki ırkçı ön yargıların ise artık modası geçmiştir. İslâm felsefesinin sadece Arap düşüncesinin bir ürünü ol-duğu şeklindeki iddianın zaten söz konu-su olmadığını, bu geleneğin Fars, Hintli, Türk, Süryânî, Berberî birçok milletin kat-kılarıyla oluşup geliştiğini belirten Med-kûr'a göre bu felsefe İslâmî bir çevrede gelişmiş ve Arap diliyle yazılmıştır; ancak Arapça yazılmış olması bunun bir Arap felsefesi olduğu anlamına gelmez. İslâ-miyet çeşitli ulusları bir araya toplamış ve onlardan her biri İslâm düşüncesinin gelişimine katkıda bulunmuştur. Ayrıca adına İslâm felsefesi derken de bu gele-neğin sadece müslümanların entelektüel çabalarının sonucunda ortaya çıktığı kas-tedilmemekte, İslâm'ın medeniyet coğ-rafyası içinde yaşayan felsefî birikime sa-hip gayri müslim unsurların özellikle ilk dönemlerdeki itici ve öğretici katkıları göz önünde bulundurulmaktadır. Bu dü-şünce geleneğine İslâm felsefesi denmesin-bir gereksesi, kaynaklarının ve müel-liflerinin arka planlarının çeşitliliğine rağ-men köklerini İslâm medeniyetinde bul-ması, ikinci ve daha önemli gereksesi ise problemleri, esasları ve amaçları bakımın-dan ilhamını İslâm'dan almış olmasıdır.

Medkûr'a göre İslâm felsefesinin birlik-çokluk yahut Tanrı-âlem ilişkisi gibi me-seleleri ele alış tarzı ve akıl-vahiy uygun-luğunu gözeten yöntemi kendine özgü-dür. Ancak onun dinî bir yönelişe sahip olması kendini sınırlandırması sonucunu doğurmamış, İslâm filozofları, o dönem-de felsefenin alanı içinde kabul edilen bi-limsel problemler dahil olmak üzere fel-sefenin hiçbir temel problemini ihmal et-memişlerdir. Bu geniş kapsamlı araştır-ma alanı sadece filozofların ortaya koy-

duğu metinlerle de sınırlandırılmaz; İslâm felsefî birikimini bütün boyutlarıyla kavrayabilmek için araştırma alanına ke-lâm ve tasavvufu, hatta fıkıh tarihini ve fıkıh usulünü de katmak gerekmektedir. İslâm felsefesi tarihi içinde filozofları, ke-lâmcıları ve sûfîleri felsefî bir bakış açı-sıyla inceleme yöntemi Medkûr'un *Fi'l-Felsefeti'l-İslâmiyye* adlı eserinde takip edilmiştir. Bu yönüyle eser, İslâm felsefe-sine yeni bir yaklaşım getiren Şeyh Mus-tafa Abdürrâzık'ın *Temhîd li-târîhi'l-felsefeti'l-İslâmiyye* adlı eseriyle (Kahire 1944) karşılaştırılabilir niteliktedir (ikisi arasındaki ilişkileri ve farkları vurgulayan bir görüş için bk. İbrahim M. Abu-Rabi', LXXII/1 [1995], s. 63).

İbrâhîm Medkûr'a göre İslâm felsefe-sinin tarihteki yerini daha iyi kavrayabil-mek için onun Antik Yunan felsefesi, Or-taçağ skolastisizmi ve modern felsefeyle olan ilişkisini bilmek gerekir. İslâm filo-zoflarının Grek felsefesinden, özellikle de Aristo'nun sisteminden etkilendikleri doğrudur, ancak beslendikleri kaynaklar Grekler'den ibaret değildir. Dolayısıyla alı-nan farklı etkilerle kendi araştırmalarının bunlarla kaynaşması ortaya özgün fikir-ler çıkarmıştır. Ortaçağ hristiyan skolas-tisizmiyle karşılaştırıldığında ise İslâm felsefesinin ötekine kıyasla daha geniş bir ufka, daha özgür bir araştırma ortamına sahip bulunduğu ve daha çok felsefî ba-şarıya imza attığı anlaşılar. Ayrıca hristi-yan felsefesi hakkında konuşabilmek için söze öncelikle İslâm felsefesinden başlan-malıdır. Çünkü hristiyan felsefesi doğu-şu ve gelişiminde İslâm felsefesine çok şey borçludur. Modern felsefenin kökleri de Ortaçağ felsefesine dayandığından ikisi arasındaki ilişki İslâm felsefesinin modern felsefeye olan ilişkisini de açık-lar. İnsanlığın entelektüel tarihindeki bu "kayıp halka"yı ortaya çıkarabilmek için müslüman nesillere düşen görev, İslâm felsefesi araştırmalarını şarkiyatçıları aşacak veya hiç değilse onlarla aynı dü-zeye gelecek şekilde sürdürmektir. Med-kûr, "Türk kardeşleri'nin bu paha biçil-mez mirasın farkında olduğundan kuşku duymadığını da belirtmektedir (*Fi'l-Fel-sefeti'l-İslâmiyye*, I, 15-31).

Eserleri. 1. *La place d'al-Fârâbî dans l'école philosophique musulmane* (Pa-ris 1934). 2. *L'Organon d'Aristote dans le monde arabe* (Paris 1934; Simon Van den Bergh'in önsözüyle 2. bs., Paris 1969). 3. *Fi'l-Felsefeti'l-İslâmiyye menhec ve taṭbîkühû* (I-II, Kahire 1367, gözden geçi-rilmiş 3. bs., Kahire 1976). 4. *Ma'al-Ḥâ-*

lidîn (Kahire 1401/1981). 5. *Fi'l-Aḥlâk ve'l-ictimâ'* (Kahire 1974). 6. *Huḳûḳu'l-insân fi'l-İslâm* (Dımaşk 1992).

Medkûr'un İslâm felsefesiyle ilgili ola-rak çeşitli dergi ve kitaplarda kırk dola-yında makalesi yayımlanmıştır. Bu ma-kalelerinde Fârâbî, İbn Sînâ, Gazzâlî, Bî-rûnî, İbn Rüşd ve Şehâbeddin es-Sühre-verdî el-Maktûl'un felsefelerini çeşitli yön-leriyle ele almış, İslâm felsefesinin Grek kaynakları üzerinde durmuş ve İslâm filo-zoflarının bazı Ortaçağ ve Rönesans dü-şünürleri üzerindeki etkilerini incelemiştir. Makalelerden üçü *eş-Şifâ'nın mantık* (el-Makûlât, el-İbâre) ve metafizik (el-İlâhiy-yât) bölümleriyle ilgili olup eserin Arapça neşrinin sözü geçen bölümlerinde giriş olarak da yer almıştır. Metafizik bölümüne yazdığı giriş Mübahat Türker Küyel tara-fından Türkçe'ye çevrilmiştir ("Şifâ'nın Metafizikinin [Fizikten Sonrası] Giriş", *İbn Sînâ, Doğumunun Bininci Yılı Armağanı* [nşr. Aydın Sayılı], Ankara 1984, s. 405-431). Ayrıca Fârâbî ve İbnü'l-Arabî'ye dair yazdığı iki makale de Türkçe'de yayımlan-mıştır (bk. bibl.; makalelerinin bir listesi için bk. Daiber, I, 591-594).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhîm Medkûr, *Fi'l-Felsefeti'l-İslâmiyye*, Kahire 1976, I, 15-31; ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *Ma'al-Ḥâlidîn*, Kahire 1401/1981, s. 26-35, 165, 186-187, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., "Fârâbî" (trc. Osman Bilen), *İslâm Düşüncesi Tarihi* (ed. M. M. Şerif), İstanbul 1990, II, 67-86; a.mlf., "İbn Arabî ve Spinoza'da Vahdet-i Vücûd", *İbn Arabî Anısına Makaleler* (trc. Tahir Uluç), İstan-bul 2002, s. 157-169; a.mlf., "The Study of Is-lamic Philosophy" (trc. Shahyar Sa'adat), *al-Taw-hid: A Quarterly Journal of Islamic Thought and Culture*, I/1, Tahran 1983, s. 83-96; H. Daiber, *Bibliography of Islamic Philosophy*, Leiden 1999, I, 591-594; İbrahim M. Abu-Rabi', "Islamic Philosophical Expression in Modern Arab Society", *Isl.*, LXXII/1 (1995), s. 47-81; Zeynab Mahmoud el-Khodeiry, "In Memoriam: İbrahim Madkour (1902-1995)", *MIDEO*, XXIII (1997), s. 477-478; "İbrâhîm Medkûr", *Meusû'a-tû a'lâmi'l-karnî'r-râbi' 'aşer ve'l-hâmis 'aşer el-hicrî fi'l-âlemi'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Riyad 1419, I, 39-40; "İbrâhîm Medkûr", *el-Meusû'a-tû l-'Arabîyyetü l-'âlemîyye*, Riyad 1419/1999, I, 72.

İLHAN KUTLUVER

MEDRESE

(المدرسة)

İslâm tarihinde eğitim ve öğretim kurumlarının genel adı.

Sözlükte "okumak, anlamak, bir met-ni öğrenmek ve ezberlemek için tekrar-lamak" anlamına gelen ders (dirâse) kö-künden bir mekân ismidir. Ders Sâmi dil-

lerinde ortak kullanılan bir kelime olup yahudiler daha çok Tevrat'ın okutulup öğretildiği binalara Beytülmidrâs diyorlardı (İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 113). Bazı kayıtlardan Hz. Peygamber döneminde Medine'de bu tür bir mekânın bulunduğu anlaşılmaktadır (*Müsned*, II, 451; Buhârî, "Cizze", 6; "İtişâm", 18). Hadislerde ders ve tedârüs kelimeleri geçtiği halde (*Müsned*, VI, 11; Müslim, "Zikr ve'd-du'â", 38) ders yapılan mekânlara ilk devirlerde medrese denilmemiştir. Resûl-i Ekrem döneminde Medine'de Kur'an öğretiminin yapıldığı bir eve dârülkurrâ adı veriliyordu. Bu evin medreselerin doğuşunda bir başlangıç olduğu ileri sürülmüştür (Ali b. Muhammed el-Huzâî, s. 80; Abdülhay el-Kettânî, I, 138). Ancak ilk bina edildiği günden itibaren bir eğitim ve öğretim kurumu olarak da görev yapan Mescid-i Nebvî'yi ve orada bulunan Suffe'yi medresenin ilk modeli kabul etmek daha doğrudur. Mescidler (camiler) müstakil medrese binalarının inşasından sonra da ders hane işlevini sürdürmüştür (bk. CAMİ). Batı dünyasına ilim ve kültür açısından yeni ufuklar açan Endülüs'te dersler çoğunlukla camilerde yapıldığından burada müstakil medrese binalarından pek söz edilmemektedir.

İlk medreselerin ne zaman inşa edildiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Corci Zeydân, bazı Batılı araştırmacıların medreselerin kuruluşunu Abbâsî Halifesi Me'mûn'un Horasan valiliği dönemine kadar götürdüklerini, ancak kendisinin bu bilgiyi İslâm tarihi kaynaklarından teyit edemediğini söylemektedir (*İslâm Medeniyeti Tarihi*, III, 408). Beytülhikme'yi bir ilimler akademisi hüviyetine kavuşturan Halife Me'mûn'un (*DİA*, VI, 89) daha önce Horasan valiliği sırasında benzer bir teşebbüste bulunmuş olması mümkündür. Medrese ve zâviyelerin Türkistan ve Horasan'da İslâmiyet'in Türkler arasında yayılmasında önemli hizmetleri olmuştur. Bir görüşe göre ilk medreseler Belh ve Buhara'da Budist viharaları (bilginin toplandığı yer) taklit edilerek yapılmıştır. Buhara adı da buradan gelmektedir (Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 331-332). Ancak kaynaklarda medrese olarak anılan ilk eser, fakih ve muhaddis Ebû Bekir Ahmed b. İshak es-Sıbgî (ö. 342/954) tarafından Nişâbur'da kurulan dârüssünnedir (Zehebî, XVII, 170). Hasan b. Ahmed el-Mahledî ve Muhammed b. Hüseyin el-Hasenî gibi hadis âlimlerinin imlâ meclisleri düzenlediği bu dârüssün-nede 1000 kadar öğrencinin ders yap-

bildiği belirtilmektedir (İbn Nukta, I, 230; Zehebî, XVI, 540; Sübkî, III, 149). Medresenin bir de vakfının bulunduğu, İmam Sıbgî'nin medrese ile vakfın işlerini kendisinden sonra talebesi Hakîm en-Nisâbûrî'nin yürütmesini vasiyet ettiği kaydedilmektedir (*DİA*, VIII, 528). Medreseye ait bir vakfın varlığı, binasının bakım masrafları yanında talebe ve hocaları için maddî destek sağlanmış olabileceğini göstermektedir. Öğrencilerin barınması için müstakil mekânların bulunup bulunmadığına dair bilgi yoktur. İbn Hibbân da (ö. 354/965). Büst'te dışarıdan gelen talebelerin barınmasına imkân sağlayan ve kütüphanesi olan medrese kurmuştur.

İbn Kesîr, Büveyhî hükümdarlarından Bahâüddeve zamanında birkaç defa vezirlik görevine getirilen Ebû Nasr Sâbûr b. Erdeşîr'in Bağdat'ın batısındaki Kerh'te kurduğu dârülilmin fukaha için tahsis edilen ilk medrese olduğunu söyler. Ebû Nasr burada satın aldığı evi onardıktan sonra fakihler için vakfetmiştir. Hadiseyi 383 (993) yılı olayları arasında zikreden İbn Kesîr burasının Nizâmiye medreselerinden çok önce kurulduğunu bildirir (*el-Bidâye ve'n-nihâye*, XI, 333). Nizâmiye medreselerinden önce kendileri için medreseler tesis eden ilim adamlarının vefat tarihleri V. (XI.) yüzyılın hemen başlarına rastlamaktadır. Bunlardan Ebû'l-Hüse-yin Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Lebbân (ö. 402/1011) Hârizmşahlar (Me'mûniler) tarafından maddî açıdan desteklenmiş, kendisi için Bağdat'ta Hârizm bölgesinden gelen âlimlerin de ziyaret ettiği bir medrese yaptırılmıştır (*a.g.e.*, XVII, 219). Medreseler, genellikle devlet yöneticileri veya zenginler tarafından bir âlimin ders vermesi amacıyla inşa ediliyordu. Meselâ İbn Fûrek için Nişâbur'da bir medrese ve kalacağı bir ev yaptırılmıştı (*a.g.e.*, XVII, 215). Ulemâ arasında zengin olup kendi geliriyle medrese yaptırılan da vardı. *Tehzîbü'l-esrâr* adlı eserin müellifi Har-gûşî başlık (kalan-süve) yapıp satarak kazandığı parayla bir medrese, kütüphane ve bir hastahane inşa ettirmiştir (Zehebî, XVII, 257). Nizâmiye medreselerinin kurulmasından önce adına medrese yaptırılan âlimlerden biri de Ebû İshak el-İsferâyînî'dir. İsferâyînî için Nişâbur'da bir medrese bina edilmiştir. Nişâbur'daki Beyhakıyye ve Sa'diyye (Saidiyye) medreselerini de bunlar arasında saymak gerekir. Bunlardan ilki Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki, ikincisi Gazneli Mahmud'un kardeşi Emîr Nasr b. Sebûk Tegin tarafından inşa ettirilmiştir. Karahanlı Hükümdarı

İbrâhim Tamgaç Han 458 (1066) yılında Semerkant'ta bir medrese yaptırmış ve geliri için vakıflar tahsis etmiştir. Bu medresenin vakfiyesi günümüze ulaşmıştır (Esin, VIII [1978], s. 42-50). Bağdat'taki Nizâmiye'den önce Nişâbur başta olmak üzere Doğu İslâm dünyasında otuzdan fazla medresenin kurulduğu belirtilmektedir (Nâcî Ma'rûf, *Medâris kable'n-Nizâmiyye*, s. 67-68).

Medrese denilince daha çok, Alparslan'ın ve ardından oğlu Melikşah'ın veziri olan Nizâmülmülk tarafından Nişâbur ve bilhassa Bağdat'ta açılan Nizâmiye medreseleri akla gelmektedir. Bunların yanında Merv, Herat, Belh, Basra, İsfahan, Âmul, Musul, Cizre (Cezretü İbn Ömer) ve Rey gibi şehirlerde de Nizâmiye medreseleri inşa edilmiştir. Bunların başta gelen özelliği hoca ve talebelerin barınacağı odalarının bulunmasıdır. Nizâmiye medreselerinin en ünlüsü 459 (1067) yılında Bağdat'ta öğrenime açılan medrese olmakla beraber Nişâbur'un zaman itibarıyla önceliği vardır. Daha sonra Nizâmülmülk ülkenin çeşitli şehirlerinde medreseler yaptırmış ve bunların devamını sağlamak için vakıflar kurdurmuş (bk. NİZÂMİYE MEDRESESİ), böylece âlimlerin ve öğrencilerin geçim endişesi taşımaksızın ilimle uğraşmasını sağlamıştır. Yine Selçuklular döneminde Cürcân, Rey, Hemedan, Yezd, Şiraz, Kirman, Merv ve Kâşân'da birçok medrese inşa edilmiştir. Bu sistemle ilmi seviyelerini yükselten Selçuklular, Şii Fâtımîler'in Kahire'de kurdukları Ezher ve Dârülhikme vasıtasıyla yürüttükleri propaganda faaliyetlerine de karşı koyabilmişlerdir. Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılmasının ardından oluşan devletler onların izini takip etmiştir. Nizâmülmülk'ün İran ve Aşağı Mezopotamya'da yaptığını Nüreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddin-i Eyyûbî Yukarı Mezopotamya, Suriye ve Mısır'da gerçekleştirmiş, böylece medrese sistemi batıya doğru yayılmıştır. Dımaşk'ta ilk dârülhadisi kuran Nüreddin Mahmud Zengî döneminde medreselerin Suriye'nin bütün şehir ve köylerine kadar ulaştığı belirtilmektedir. Nüreddin, Dımaşk'ta inşa ettirdiği Nûriyye Dârülhadisi'nden başka Salâhiyye, İmâdiyye, Kilâse, en-Nûriyyetü'l-kübrâ ve en-Nûriyyetü'l-Hanefiyyetü's-suğrâ (Nu-aymî, I, 99 vd., 331 vd., 407, 447, 607, 648) adlı medreseleri, ayrıca Halep'te dört, Hama'da iki, Humus'ta iki ve Ba'lebek'te bir medrese yaptırmıştır. Eyyûbîler devrinde Selâhaddin-i Eyyûbî, diğer sultanlar, emîrler, nüfuzlu devlet adamları ve zen-

gin kişiler tarafından Mısır, Kudüs, Suriye, Hicaz ve Yemen'de birçok medrese inşa edilmiştir (meselâ bk. Ahmed Çelebi, s. 116 vd.). Eyyübîler döneminde sadece Dimaşk'ta doksandan fazla medresenin bulunduğu bildirilmektedir (Hasan Şümeysânî, s. 49).

Türkler'in Anadolu'ya gelişinden itibaren bu coğrafyada birçok medresenin yapıldığı görülmektedir. Anadolu Selçukluları Anadolu'da bir şehri fethettiklerinde ilk iş olarak orada cami, medrese, zâviye inşa ederek tüccarları, din adamlarını ve Türk nüfusu buralara yerleştirmişlerdir (Turan, *Selçuklular Tarihi*, s. 357). Dânişmendîler, Artukoğulları ve Anadolu Selçukluları'na ait medreselerin bir kısmı zamanla harap olmuştur. Bugün Dânişmendî Hükümdarı Nizâmeddin Yağıbasan'ın yaptırdığı medreselerden Niksar ve Tokat'takiler kısmen ayakta. Tokat'taki medrese Çukur Medrese adıyla anılır (Kuran, s. 11 vd.; *DİA*, VIII, 474, 476). Artuklular Diyarbakir, Mardin, Urfa ve Gaziantep'te medreseler inşa etmiştir (*DİA*, III, 418-419). Selçuklular da Sincanlı (Afyon), Ertokuş (Isparta, Atabey), Karatay, İnce Minare, Sırçalı, Şemseddin Altunaba veya İplikçi (Konya), Taş Medrese (Akşehir), Yûsuf b. Ya'kûb (Çay), Karahisar, Hüseyin Gazi (Çorum, Alaca), Çifte Medrese, Afgûnu, Huand Hatun, Sirâceddin, Hacı Kılıç, Sâhibiye (Kayseri), Ümmühan Hatun (Eskişehir, Seyitgazi), Karatay, Ulucami, Atabey (Antalya), Süleyman Pervâne (Sinop), Burûciye, Gökmedrese (Sivas, Tokat) gibi medreseler inşa etmişlerdir (Kuran, s. 41 vd.). Sivas ve Erzurum Çifte Minare medreseleriyle Erzurum Yâkûtiye ve Ahmediye, Kırşehir Caca Bey medreseleri İlhanlılar dönemine ait kısmen veya tamamen ayakta olan yapılarıdır (*DİA*, XXII, 106-107). Metin Sözen, Selçuklular ve Beylikler devrinde Anadolu'da yaptırılan ve önemli bir kısmı halen ayakta duran 139 medreseden bahsetmektedir (ayrıca bk. a.g.e., III, 128-130).

İran'da özellikle Selçuklular döneminde kurulan medreseler VII. (XIII.) yüzyılda Moğol saldırılarından büyük zarar gördü. Ancak İlhanlılar devrinde ülkede istikrarı sağlayan Gâzân Han medreseleri yeniden canlandırdı. Gâzân Han'ın Tebriz'de yaptırdığı Gâzâniyye külliyesinde Haneffî ve Şâfiî medreseleri de yer almaktaydı. On dan sonra gelen birçok devlet adamı İran'ın çeşitli şehirlerinde medreseler inşa etti. Sultânîye şehrinde Vezir Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî medrese ve

hankahı da kapsayan bir külliye yaptırdı. Olcaytu'nun veziri Tâceddin Ali Şah Gilânî'nin Tebriz'de bina ettirdiği cami müştemilâtında medrese ve zâviye de bulunuyordu. İlhanlılar'ın sonunda mahallî emirliklere ayrılan İran'da her emirin bölgesinde medrese kurduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Deylem Atabegleri'nin kontrolünde olan Yezd'de ulemâdan Rükneddin Muhammed b. Nizâm el-Hüseynî tarafından yaptırılan Rükniyye Medresesi dönemin en yüksek seviyedeki eğitim kurumuydu. Yezd'de bulunan diğer medreseler şehrin Moğol saldırılarından uzak kalması sebebiyle birkaç asır faaliyetlerini sürdürebildiler.

Timurlular devrinde İran'da kurulan medreselerin başında Horasan bölgesindekiler gelmektedir. Meşhed'de Timur'un emirlerinden Gıyâseddin Yûsuf Hâce'nin 843 (1439-40) yılında inşa ettirdiği Dûder Medresesi, Gevher Şad'ın hizmetinde bulunan Perîzad Hanım'ın yaptırdığı medrese ve İbrâhim b. Şâhruh'un Şîraz'da kurduğu medrese bunlar arasında zikredilebilir. Timurlular döneminde Yezd'de açılan Hâfiziyye Medresesi de önemlidir.

XVI. yüzyıl başlarında İran'da Şiîliğin devlet desteğiyle güçlenmesinden sonra o zamana kadar düzenli eğitim kurumlarına sahip olmayan Şiîler yeni bir usule göre medreselerini kurmaya başladılar. Safevîler'le birlikte sayıları hızla artan Şiî medreselerinin yanında Sünnî medreselerinde de canlanma gözlemlendi. Ancak devlet tarafından desteklenen Şiî medreseleri daha fazla gelişme imkânı buldu. Safevîler zamanında İsfahan'da medrese sayısı elli yediye, Tebriz'de kırk yediye ulaştı. Medreselerin idarî ve malî işlerinin yönetimi, "mollabaşı" unvanıyla en büyük âlimler arasından seçilen bir kişinin sorumluluğuna verilmişti. Bu dönemde İsfahan'da Molla Abdullah, Çehâr Bağ, Abbâsî (Nâsırî), Âkâ Kâfûr, Meryem Bîgûm, Süleymaniyye ve Şeffiyye; Meşhed'de Nevvâb, Hayrat Han, Sâlihiyye ve Mirza Ca'fer; Şîraz'da Hâşimiyye, Hakîm, Mukimiyye, Han, İmâmiyye, Şerfiyye ve Eymâniyye; Tebriz'de Tâlibiyye, Sâdikiyye; Kum'da Feyziyye ve Mü'miniyye medreseleri başta olmak üzere birçok medrese kuruldu. Safevîler devrinde başlayan güçlü Şiî öğretim geleneği diğer ülkelerdeki Şiî ulemâyı buraya yöneltti.

Kaçarlar döneminde Safevî geleneği takip edilerek ülkenin her tarafında medreseler açıldı. Bu hânedan zamanında medreselerin en önemlileri başşehir Tahran'da kuruldu. 1860'larda Tahran'da

medrese sayısı otuz beşe ulaşmıştı. Şehrin en büyük okulu olan Sipehsâlâr Medresesi'ne kurucusu Mirza Hüseyin Han Sipehsâlâr bir kütüphane ekledi. Başşehirdeki diğer bir medrese, Feth Ali Şah tarafından başlangıçta hastahane olarak açılıp daha sonra medreseye dönüştürülen dârüşşifâdır. Asfiye ve Sadr Tahran'da Kaçarlar devrinde kurulan diğer medreselerdir. İsfahan'daki Sadr Bâzâr da önemlidir. Kaçarlar'ın son dönemiyle birlikte modernleşmenin etkisi eğitim kurumlarına da yansdı. Batılı mânada ilk üniversite olarak 1851 yılında dârülfünunun açılmasıyla klasik medreseler daha çok dinî ağırlıklı bir öğretimin merkezi haline geldi. Dârülfünun, yönetiminde Şiî ulemânın bulunmadığı ilk eğitim kurumuydu. Yeni yaptırılan medreselerde âlimlerin etkinliğinden çok modern eğitimin ağırlığı görülmeye başlandı. Bu durum ulemânın yeni medreselere karşı tavır almasına sebep oldu. Tebriz'de 1897'de Rüşdiyye Medresesi'nin açılışını şehrin din âlimleri hoş karşılamadı. Meşrutiyet döneminde yeni medreselerin kurulmasına devam edildi. Meşhed'deki Süleyman Han Medresesi bunlardan biridir. 1921'de İran'da Kum şehrinin en önemli dinî merkez olarak ortaya çıkması buradaki medreselerin önemini arttırdı. Feyziyye, Han, Hücceciyye ve Rızâviyye gibi eski medreselerin yanında Dârü'ttebliğ (1965), Gûlpâyigânî (1965) ve İmam Emîr'ül-mü'minîn medreseleri İran'ın din eğitimini üstlenen merkezler haline geldi.

İran'da medreselerin malî ihtiyaçları vakıflar tarafından karşılanıyordu. Özellikle bu kaynak XX. yüzyılda dinî eğitim yapan medreseler için ulemâyâ iyi bir güç sağlamıştır. 1979'da rejim değişikliğinin ardından İran'da geleneksel medrese sisteminde yenilikler yapıldı. Kum'da devrimden sonra, daha fazla kız öğrencinin kabul edildiği yeni medreseler açıldı. Bunlardan Mekteb-i Zehrâ en önemlisidir. Medreselere bağlı kütüphaneler de zenginleştirildi. Klasik medrese eğitimi Arapça, mantık, kelâm ve fıkıh kitaplarının okunup tartışılması şeklinde gerçekleştirilirdi. Şiî medreselerinde aklî ve naklî ilimlere dair mezhebî ağırlıklı geleneksel kitaplar okutulmaktaydı (geniş bilgi için bk. Seyyed Hossain Nasr, III, 56-73).

Yemen'de ilk medreseler Eyyübîler zamanında Muizzüddin İsmâil b. Tuğtegin tarafından kuruldu. Taiz'de babası Seyfülislâm Tuğtegin'e nisbetle el-Medresetü's-Seyfiyye'yi yaptıran Muizzüddin 594

(1198) yılında Zebîd'de el-Medresetü'l-Muizziyye'yi (Medresetü'l-Mîley'n) inşa ettirdi. Eyyûbîler'den sonra özellikle Resûlîler Yemen'de birçok medrese kurdular. Eyyûbîler'den itibaren Yemen'de 193 medresenin yaptırıldığı kaydedilmektedir (İsmâîl b. Ali el-Ekva', s. 437-445). Selâhaddin-i Eyyûbî döneminde Aden valisi 579'da (1183) Mekke'de bir Hanefî medresesi, ertesi yıl bir Şâfiî medresesi inşa ettirdi. Tâhirîler ve Osmanlılar zamanında da Yemen'de medreseler kuruldu.

İfrîkiye ve Mağrib'de de birçok medresenin açıldığı görülmektedir. Tunus'ta Hafsîler'e ait en eski medrese XIII. yüzyılda tesis edilen Şemmâiyye ve Muarradiyye'dir. Mağrib'deki ilk medrese, Merînî Hükümdarı Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Abdülhak tarafından 684'te (1285) Fas'ta yaptırılan Saffârî'dir. Merînîler'den sonra da Fas, Tilimsân ve diğer şehirlerde medreseler inşa edilmiştir. Eğitimin genellikle camilerde yapıldığı Endülüs'te Nasrîler'den Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. İsmâîl'in 750 (1349) yılında Gırnata'da bir medrese açtığı bilinmektedir.

Medreseler varlıklarını sultanların, nüfuzlu devlet adamlarının ve zenginlerin himayesinde kurulan vakıfların gelirleriyle sürdürmüştür. Nizâmiye medreselerinin yönetimi Nizâmülmülk ve çocuklarının elindeydi. Medreseye kitaplar, arazi ve dükkânlar vakfedilmisti (İbnü'l-Cevzî, VIII, 256). Vakfiyeler medreselerdeki görevliler ve öğrenciler hakkında önemli bilgiler içermektedir. Konya'da İplikçi (Altun-aba) Medresesi'nin 598 (1202) tarihli vakfiyesine göre burada müderris, müfîd, imam, müezzin, ferrâş (hademe) gibi görevliler ve başlangıç, orta ve ileri seviyede olmak üzere üç tür öğrenci grubu bulunmaktaydı. Şemseddin Altun-aba, medresenin masraflarının karşılanması için yakınlarındaki bir han, hana bitişik on sekiz dükkân, ayrıca şehrin çeşitli yerlerinde otuz kadar dükkân bağışlamış, Konya civar köylerinden de arazi vakfetmiştir. Bu gelirlerden müderrise 800, müfîde 240, medrese camisinde namaz kıldıran imama 200, müezzine 100, ferrâşa 60 dinar yıllık ücret ödenmekte, ayrıca ileri seviyede bir öğrenciye ayda 15, orta seviyedekine 10 ve ilk seviyedekine 5 dinar verilmekte, medreseye kitap alımı için her yıl 100 dinar ayrılmaktaydı. Vakfiyede beş yıl sonunda başarılı olamayan öğrencinin medreseden ihraç edilmesi, kütüphaneden dışarıya çıkarılan kitap başına iade edilmek üzere bir paranın hâfız-ı kütübe bırakılması, müderris ve imamın mutlaka

Hanefî mezhebinden olması şart koşulmuştur (Turan, *TTK Belleten*, XI/42 [1947], s. 202-203). Öğrencilerin ileri seviyede olanlarına müntehî, orta seviyede bulunanlarına mutavassıt, yeni başlayanlarına mübtedî deniyordu.

Medrese görevlilerinin sayısı kurumun büyüklüğüne ve okutulan derslere göre değişmekteydi. 631'de (1233-34) tamamlanan Bağdat'taki Müstansırıyye Medresesi'nde dört Sünnî mezhepten birer müderris vardı. Burada altmış iki fakih, dört müfîd, bir şeyhü'l-hadîs, iki kâri, on müstemî, bir şeyhü't-tıb, on kadar da tıp öğrenimi gören öğrenci bulunuyordu. Bünyesinde yetim çocuklar için bir mektebin yer aldığı medrese halifenin yanı sıra emîr, vezir, kadî, fakih, sûfî ve şairlerin de katıldığı büyük bir törenle açılmış, halife müderris, fukaha ve müfîdlere hil'at vermişti (İbn Kesîr, XIII, 150).

İbn Tolun'un naklettiğine göre Memlûkler dönemi medreselerinde görevlilerin durumu ve görevleri şöyleydi: Hadis hocalarına muhaddis, şeyhü'l-hadîs ve şeyhü'r-rivâye deniyordu. Muhaddis bölgesindeki hadis şeyhlerini, onların doğum ve ölüm tarihlerini ve ilmi durumlarını bilirdi. Şeyhü'r-rivâye muhaddislerin rivayet ettiği hadislerin lafızlarını tashih ederdi. Hâfızlar Kur'an'ı ezberleyenlerin derslerini takiple görevliydi. Müfessir Kur'an âyetlerini açıklar, müderris talebeye ders anlatır, müfîd müderrise yardımcı olurdu. Müfîd ders çalışmaları esnasında öğrencilere yardım eder, müntehî tartışılan konularda araştırma yapardı. Kâtibü'l-gaybe talebelerin devam durumunu izlerdi. Zâbitü'l-esmâ öğrencilerin kaydıyla ve onların derse ilgisini takiple görevliydi. Muallimü'l-küttâb küçük çocuklara İslâmiyet'in esaslarını öğretir, kâs (kıssa anlatan) halka ibretli olay ve sözler nakleder, kâriü'l-kerâsî de kâs gibi bir görev yapardı. Vâiz halka şiirler ve güzel sözlerle zühd, tevekkül gibi konular hakkında vaaz verirdi (İbn Tolun, s. 35-45; Ahmed Hâlid Cîde, s. 340-341).

Fıkıh ağırlıklı medreselerde müderris geçici olarak medreseden ayrıldığında nâibü'l-müderris ona vekâlet ederdi. Nitekim Gazzâlî Dimaşk'a gitmek üzere Bağdat'tan çıktığı zaman kendisine kardeşi Ahmed el-Gazzâlî vekillik yapmıştır. Fıkıh medreselerinde ayrıca reis, müftü, kadî, şahid, mütesaddir, müfîd gibi görevliler bulunurdu. Hadisle ilgili bölümlerde yardımcıya müstemîl, dil hocalarına nahvî denirdi. Kıraat hocaları da hadis hocaları gibi şeyh (şeyhü'l-kıraa) olarak ad-

landırılırdı. Ribât, zâviye ve hankahlarda ders verenlere şeyh denirdi. Medreselerde ayrıca nâsih, verrâk, musahhih, muarid gibi yazı ile ve yazı malzemesinin sağlanmasıyla ilgili görevliler de bulunurdu.

Fıkıh eğitimi veren medreselerde genellikle bir mezhebin usul ve fûrûu okutulurdu. Bununla birlikte iki veya daha fazla mezhebin görüşlerinin öğretildiği müesseseler de vardı. Makrîzî'nin kaydettiğine göre Kahire medreselerinin on dördü Şâfiî, dördü Mâlikî, onu Hanefî, üçü Şâfiî-Mâlikî, altısı Şâfiî-Hanefî, biri Mâlikî-Hanefî, dördü ise dört Sünnî mezhebin fıkıhı üzerine eğitim yapıyordu. Ayrıca mezhebi belirtilmeyen iki dârülhadîs ve yirmi beş kadar medrese vardı (*el-Hitâf*, II, 362 vd.). Memlûkler döneminde Dimaşk'ta yirmi Hanefî, otuz altı Şâfiî, üç Mâlikî ve beş Hanbelî medresesinin bulunduğu tesbit edilmektedir (Ahmed Hâlid Cîde, s. 136-159). Nuaymî, *ed-Dâris fî târîhi'l-medâris* adlı eserinde V-X. (XI-XVI.) yüzyıllar arasında Dimaşk'ta altmış üç Şâfiî, elli iki Hanefî, dört Mâlikî, on bir Hanbelî ve üç tıp medresesinden bahseder. Medreselerde değişik görüş sahipleri arasında tartışmalar çıktığı, bu tartışmaların bazan çatışmaya dönüştüğü, 469'da (1076-77) Hanbelîler'le Eş'arîler, bir yıl sonra da Hanbelîler'le Nizâmîyye fukahası arasında bu tür olayların yaşandığı belirtilmektedir (İbn Kesîr, XII, 123, 125).

Öğrencilerin tahsil müddetiyle ilgili genel bir kural bulunmamaktadır. Medrese eğitimi başarıyla tamamlayanlara icâzet verilir, belli bir süreden sonra kendisinde kabiliyet görülmeyen öğrenci uzaklaştırılırdı. Dersler umumiyetle ezberleme, tekrar, tefakkuh, müzakere ve imlâ metotlarıyla öğrenilmeye çalışılırdı. Kur'an derslerinde kırâat-i seb'a okunurdu. Hadis derslerinde cerh ve ta'dîl bilgisi, ricâl ilmi gibi konular da görülmürdü. Sonraları her ilim dalında yazılmış en ünlü eserler ders kitabı olarak okutulmuş, bu eserler talebe tarafından ezberlenmiştir.

Büyük medreselerde dinî ilimlerin yanı sıra tıp, ri'yâziye ve hey'et gibi ilimler de okutulmaktaydı. Müstansırıyye Medresesi bünyesinde bir dârü'ttîb vardı. Derslerin müfredatı hocaya göre değişmekteydi. Aynı hoca bazan Arap dili, edebiyat, şiir, hitabet, hadis, fıkıh, ahkâm, kelâm, mantık, geometri, ensab, siyer gibi konularda bilgi sahibi olabilmekteydi (Makdisi, *The Rise of Colleges*, s. 82). Medreselerde okutulan akilî ilimler Batı dünyasında

büyük etki yapmış, hristiyan din adamları ile diğer bazı kimseler buralardan aldıkları bilgileri memleketlerine taşımışlardır. Bu sayede İbn Rüşd'ün düşünceleri müslüman Doğu'dan çok hristiyan Batı'ya etkilemiş ve burada doğan Averroisme (İbn Rüşdçülük) cereyanı kilise tahakkümünün ve skolastik anlayışın sarılmasında önemli rol oynamıştır. İspanyollar Mürsiye'yi (Murcia) zaptettikleri zaman kral dönemin âlimlerinden Muhammed b. Ahmed el-Mürsî'yi hizmetine alarak adına bir medrese inşa ettirmiş, Mürsî burada müslüman, hristiyan ve yahudilere mantık, hendese, tıp, felsefe ve müzik dersleri vermiştir (İbn Hacer, III, 375).

Medrese gibi görev yapan zâviye, hankah, ribât vb. müesseseler de vardır. Kahire'deki Şeyhül Hankahı'nda dört mezhep fıkhi, hadis, kıraat ve tasavvuf okutuluyordu. Bazı hankahlarda ise bir mezhebin öğretiliği belirtilmektedir (Makrîzî, II, 292, 421). Dimaşk'ta Emeviyye Camii'nde sekiz zâviye bulunmaktaydı; bunlardan ikisi Şâfiî, biri Hanbelî, üçü Hanefî, biri Mâlikîler'e aitti, diğeri ise Gazzâlî'ye nisbetle Gazzâlîyye (Şeyhiyye) olarak anılıyordu. Yine Mısır'da Amr b. Âs Camii'nin sekiz zâviyesi vardı.

İçinde Allah'ın kitabının okunduğu yerler olduğundan medreseler mescid telâki edilmiş, Hz. Peygamber'in bir hadisinde geçen ifadeyle (Müslim, "Zikr ve'd-du'â", 38) "Allah'ın evlerinden bir ev" sayılmıştır (Nevevî, XVII, 22; Azîmâbâdî, IV, 230). Zekât, sadaka gibi insan için tasarlanarak verilmesi gereken malların medrese, hankah vb. kurumlara harcanması câiz görülmemiş (İbn Receb, s. 103), ancak buradaki öğrencilere verilebileceği söylenmiştir. Medreselerin yapılacağı arazilerin sahiplerinin rızası ile alınıp istimlak bedellerinin ödenmesi şart koşulmuştur. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin kendisi için inşa edilen Bağdat Nizâmiyesi'nin açıldığı gün ilk dersi vermek üzere giderken bir genç kendisine medresenin gasbedilmiş arazi üzerine kurulduğunu söylediği, bunun üzerine Ebû İshak'ın o gün orada ders vermediği, ancak uzun çabalardan sonra ikna edilebildiği bildirilmektedir (İbn Kesîr, XII, 101-102).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, II, 113; *Müsned*, II, 451; VI, 11; Buhârî, "Cizye", 6, "İ'tisâm", 18; Müslim, "Zikr ve'd-du'â", 38; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VIII, 256; IX, 66; İbn Nukta, *et-Takvîd li-ma'rifeti ruvâtî's-sünen ve'l-mesânîd* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1408/1988, I, 230; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XVII, 22; Zekeriyâ el-Kazvînî,

Âşârü'l-bilâd (nşr. F. Wüstenfeld), Beyrut 1960, s. 412; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XVI, 540; XVII, 170, 257; XIX, 96; Sübkî, *Tabakât*, III, 149; IV, 313-314; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.), Beyrut 1407/1987, XI, 333; XII, 101-102, 123, 125; XIII, 150; XVII, 215, 219; Ali b. Muhammed el-Huzâî, *Tahrîcü'd-delâli's-sem'iyye* (nşr. Ahmed M. Ebû Selâme), Kahire 1401/1980, s. 80; İbn Receb, *Câmi'u'l-ülûm*, Beyrut 1408, s. 103; Makrîzî, *el-Hıta't*, II, 292, 362 vd., 421; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, III, 375; Nuaymî, *ed-Dâris fi târîhi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 99 vd., 331 vd., 407, 447, 607, 648, ayrıca bk. tür.yer.; II, tür.yer.; İbn Tolun, *Nağdû'l-tâlib li-zegali'l-menâşib* (nşr. M. Ahmed Dehmân - Hâlid M. Dehmân), Beyrut 1992, s. 35-45; *İrânşehr*, Tahran 1343 hş./1963, I, 718-744; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, I, 1 vd., 11 vd., 41 vd.; Metin Sözen, *Anadolu Medreseleri*, İstanbul 1970-72, I-II; Nâci Ma'rûf, *Medâris kable'n-Nizâmiyye*, Bağdad 1973, s. 67-68, tür.yer.; a.mlf., *'Ülemâ'ü'n-Nizâmiyyât ve'l-medârisü'l-meşriki'l-İslâmî*, Bağdad 1393/1973; Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi* (trc. Ali Yardım), İstanbul, ts. (Damla Yayınevi), s. 108 vd.; C. Zeydân, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (trc. Zeki Megâmîz), İstanbul 1978, III, 408 vd.; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 331-332, 334, 335, 357, 433, 471, 472; a.mlf., "Selçuklu Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/42 (1947), s. 202-203; G. Makdisi, *The Rise of Colleges*, Edinburgh 1981, s. 20, 21, 24, 27, 30, 80 vd., 82, 86, 153 vd., 164-165, 188 vd., 210, 216; a.mlf., "Ru'âtü'l-ilm" (trc. İhsan Abbas), *el-Ebhâs*, XIV/4, Beyrut 1961, s. 481 vd.; J. Pedersen - [G. Makdisi], "Madrasa", *EJ²* (İng.), V, 1123-1134; J. Pedersen, "Some Aspects of the History of the Madrasa", *IC*, III (1929), s. 525-537; a.mlf., "Mescid", *İA*, VIII, 50-70; Abdülcelîl Hasan Abdülmehdî, *el-Medâris fi Beyti'l-Makdis*, Amman 1981, I, tür.yer.; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 254-262; Hasan Şümeysânî, *Medârisü Dimaşk fi'l-âşri'l-Eyyûbî*, Beyrut 1403/1983, s. 49; Hüseyin Sultânzâde, *Târîh-i Medâris-i İrân*, Tahran 1364 hş.; Saîd İsmâil Ali, *Me'âhidü'l-terbiyyeti'l-İslâmiyye*, Kahire 1986, s. 303-386; İsmâil b. Ali el-Ekva', *el-Medârisü'l-İslâmiyye fi'l-Yemen*, Beyrut 1986, s. 10-15, 437-445, ayrıca bk. tür.yer.; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtübü'l-idâriyye* (Özel), I, 138; İsmail Yiğit, *Siyasî-Dinî-Kültürel İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, VII, 245 vd.; Abdülâzîm Ramazan, *Târîhu'l-medâris fi Mısri'l-İslâmiyye*, Kahire 1992; Azîmâbâdî, *'Avnü'l-ma'bûd*, Beyrut 1415, IV, 230; Seyyed Hossain Nasr, "The Traditional Texts Used in the Persian Madrasahs", *Encyclopaedic Survey of Islamic Culture* (ed. Mohamed Taher), New Delhi 1997, III, 56-73; Ahmed Hâlid Cide, *el-Medâris ve nizâmü'l-ta'lim fi bilâdi's-Şâm fi'l-âşri'l-Memlûki*, Beyrut 1422/2001, s. 136-159, 340-341; Roy Mottahedeh, *Peygamberin Hırkası* (trc. Ruşen Süzer), İstanbul 2003, s. 73, 75, 76, 77, 80, 221, 222; a.mlf., "Traditional Shi'ite Education in Qum", *Harvard Middle Eastern and Islamic Review*, II/1, Harvard 1995, s. 89-98; A. L. Tibawi, "Muslim Education in the Golden Age of the Caliphate", *IC*, XXVIII/2 (1954), s. 418-438;

Müderis Tabâtabâî, "Medâris-i Qadim-i Qum", *Vahid*, IX/99, Tahran 1392/1972, s. 1767-1772; Emel Esin, "Böri Tigin Tamgaç Buğra Kara Han İbrahim'in (H. 444-60/1052-68) Semerkand'da Yaptırdığı Âbideler", *STY*, VIII (1978), s. 37-55; Altan Çetin, "İrfan Ordusunun Temelleri Türkler'de Medreseler (Karahanlı, Selçuklu ve Beylikler Devri Medreseleri)", *Dinî Araştırmalar*, II/5, Ankara 1999, s. 177-201; Mehmet İpşirli, "Anadolu", *DİA*, III, 128-130; Ara Altun, "Artuklular", a.e., III, 418-419; Mahmut Kaya, "Beytülhikme", a.e., VI, 89; M. Baha Tanman, "Dânişmendiler", a.e., VIII, 474, 476; Nebi Bozkurt, "Dârülhadis", a.e., VIII, 528; E. Engin Bektaş - Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İlhanlılar", a.e., XXII, 106-107.

NEBİ BOZKURT

Osmanlı Dönemi. İslâm eğitim sisteminin temel kurumu olan medrese Osmanlılar döneminde fizikî şartları, mimari özellikleri, programı ve temsil ettiği zihniyetle önemli gelişmeler göstermiştir. Medrese bu dönemde sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite eğitimine tekabül eden, İslâmî kimliği sebebiyle sadece müslümanların devam ettiği bir eğitim kurumu özelliği taşıyor.

Osmanlı Beyliği'nde ilk medrese olarak Orhan Gazi'nin 1331'de kurduğu, İznik Orhaniyesi adını da taşıyan İznik Medresesi gösterilir (Âşıkpaşazâde, s. 119; Neşrî, I, 63). Bu medreseye önce Mısır'da yetişmiş, eserleriyle tanınmış âlim Dâvûd-i Kayserî, ardından Tâceddin-i Kürdî, Alâeddin Ali Esved müderis olarak tayin edildi. 1326'da Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra Orhan Gazi, manastırdan çevrildiği için Manastır Medresesi olarak da bilinen Orhan Gazi Medresesi'ni kurarak vakıflar tahsis etti. I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad ve bunların devlet ricâlinin yaptırdığı yirmi bir medrese ile Bursa cazip bir ilim merkezi oldu. Bursa'daki ilim ve medrese hayatı önemi kaybetmemekle birlikte 1361'de Edirne'nin fethiyle medrese tarihinde yeni bir safha açıldı. Burada Çelebi Mehmed devrinde iki, II. Murad döneminde dokuz yeni medrese tesis edildi. Özellikle II. Murad'ın Dârülhadis Medresesi, Sahn-ı Semân medreseleri yapıncaya kadar (1463-1470) en yüksek Osmanlı medresesi kabul edilmiştir. Kuruluş yıllarından itibaren 1326-1451 devresinde seksen dört medresenin yapıldığı tesbit edilmektedir. Bunlardan on biri Orhan Bey, sekizi I. Murad, yirmisi I. Bayezid, yedisi I. Mehmed, otuz yedisi II. Murad zamanında kurulmuş, bir medrese de fetret döneminde inşa edilmiştir. Bunun